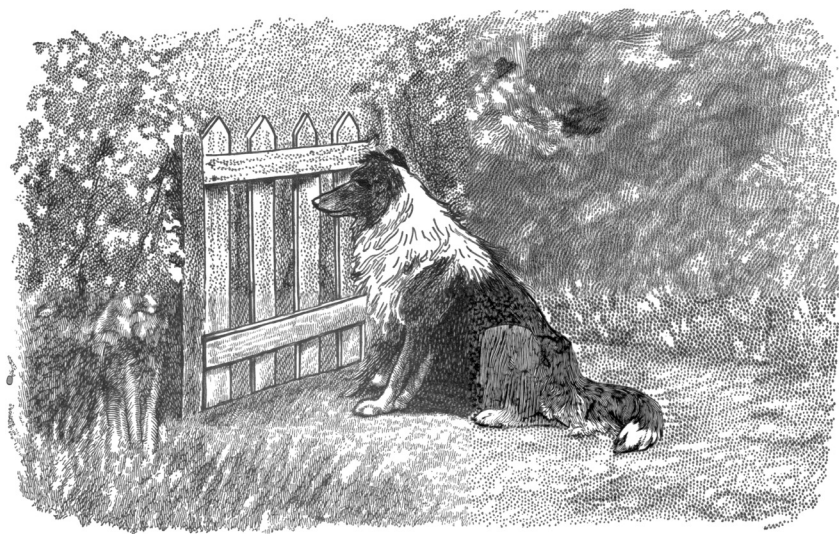

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

НІ ЗА ЯКІ ГРОШІ

У селищі Грінол-Бридж ви не знайшли б жодної людини, котра не знала би Лессі — колі¹, що належала Семові Караклоу. Назвіть її найбільшою знаменитістю серед тутешніх собак — і ви не помилитесь. І ось чому.

По-перше, всі, хто тут мешкав, беззаперечно погоджувалися з тим, що Лессі — найкрасивіша з усіх колі, яких їм доводилося бачити за все своє життя. Вони знали, що твердять, бо їхнє селище розміщене у графстві Йоркшир, — а хто, скажіть, будь ласка, як не йоркширці, так шанують собак, мовби це не собаки, а персони королівської крові? Мабуть, ніде собакам не ведеться так добре, як тут, у цій суворій місцині на

¹ Колі, або шотландська вівчарка — порода службових собак.

півночі Англії. Над тутешніми вересовими пустищами¹ часто лютують пронизливі вітри та холодні дощі, тож і собаки, до пари нещадним умовам, захищені густим хутром, а вдачі у них тверді й непоступливі, — як і в людей, котрі тут живуть.

Йоркширці — не тільки шанувальники собак, а й неперевершені собаківники. Якби ви завітали навмання до будь-якого із сотень невеличких шахтарських селищ, розкиданих по найбільшому в Англії графстві, то запросто могли би побачити таку картину: простує вулицею скромно вбраний трудяга, а слідом за ним іде пес — такий породистий, із до такої міри аристократичними манерами, що коли б цього пса узрів якийсь заїжджий товстосум, котрий знається на собаках, то його охопили б чорні заздрощі.

Грінол-Бридж нічим не відрізнявся від решти йоркширських поселень. Тамтешні мешканці любили собак, розуміли їхні потреби та чудово доглядали чотириногих вихованців, — і не один розкішний пес ходив вулицями, супроводжуючи свого власника. Але всі мешканці наполягали: якщо і жив у Грінол-Бриджі собака, гарніший за триколірну колі Сема Караклоу, то було це тоді, як вони ще й на світ не народилися.

Але не тільки це робило Лессі знаменитою на всю округу. За нею, як казали тутешні жінки, «можна було звіряти годинники».

А почалося все багато років тому, коли вона була веселим, шалапутним щеням-однорічкою. Одного дня син Сема Караклоу — Джо — прибіг додому, аж роздубаючись од радості.

¹ Вересове пустище (або вересовище) — пустище, густо або всуціль поросле вересом, вічнозеленими кущами 30–60 см заввишки та з дрібними ліловими, рожевими чи білими квітами. Не зайве згадати, що ця чагарникова рослина займає почесне місце у культурі Шотландії.

— Мамо, мамо, послухай!.. Виходжу сьогодні зі школи надвір, а там... Як ти думаєш — хто? А там — Лессі!.. Сидить і чекає на мене... Звідки вона знала, де мене шукати?

— Що ж тут хитрого, Джо? Вона знайшла тебе по сліду.

Та хай там як, а вже й назавтра, й позавтра Лессі сумлінно несла варту біля шкільної хвіртки. Збігали тижні, місяці, роки, — а ця її звичка лишалася незмінною. І господині, які визирали у вікна осель, і крамарі, котрі стовбичили на порогах своїх крамниць, — усі, хто бачив на центральній вулиці горду колі, чорно-білу, із золотавими підпалинами, що поважно прямувала до школи, — всі як один казали:

— Ага, уже за п'ять хвилин четверта — онде Лессі побігла!

І сонячного дня, і дощового Лессі незмінно вартувала біля хвіртки, очікуючи хлопчика — одного з тих горластих шалапутних дітлахів, які очманіло бігали бетонним ігровим майданчиком, але для неї — єдиного і неповторного. Після уроків наставала мить довгоочікуваної зустрічі, а потім хлопчик та собака удвох простували додому. І так тривало день у день протягом чотирьох років!

За цей час Лессі перетворилася на невід'ємну частину селищного життя і всезагальну улюбленицю. Тут, мабуть, не було вже такої людини, котра не знала б, хто така Лессі. Але над усе мешканці Грінол-Бриджу цінували її за те, що горда Лессі уособлювала для них щось таке, чого вони самі були не в змозі пояснити. Оце «щось» стосувалось їхньої гідності, а гідність ця певною мірою залежала від грошей.

Зазвичай, якщо комусь удавалося випестувати собаку-красеня, рано чи пізно наставав той день, коли тварина переходила до категорії чотириноного товару, — а за товар, як відомо, треба платити. Ні, пес і далі залишався псом; однак ув очах людей він наче набував якихось додаткових рис, — адже слава про нього могла докотитися до якого-небудь товстосума; можливо, на ньому не відмовився б заробити хтось із собачих перекупників; зрештою, на нього міг би накинути оком якийсь небідний власник псарні. А хто сказав, що багатій не може любити собаку так само ніжно, як бідняк? Ні, тут між ними нема жодних відмінностей. А от у чому вони різні, — то це у ставленні до грошей. Бідняк сидить і думає: скільки вугілля потрібно купити, щоби пережити цю зиму? А скільки пар зимового взуття? І чим годувати малечу, щоб вона не охляла від голоду? Обміркувавши все як слід, прийде він додому та й скаже:

— Так, сваріться не сваріться, — але я мушу це зробити! Колись ми виростимо іншого собаку, і ви полюбите його не менше, ніж оцього...

Уже не один собака з Грінол-Бриджу отак-от змінив свого власника. Але тільки не Лессі!

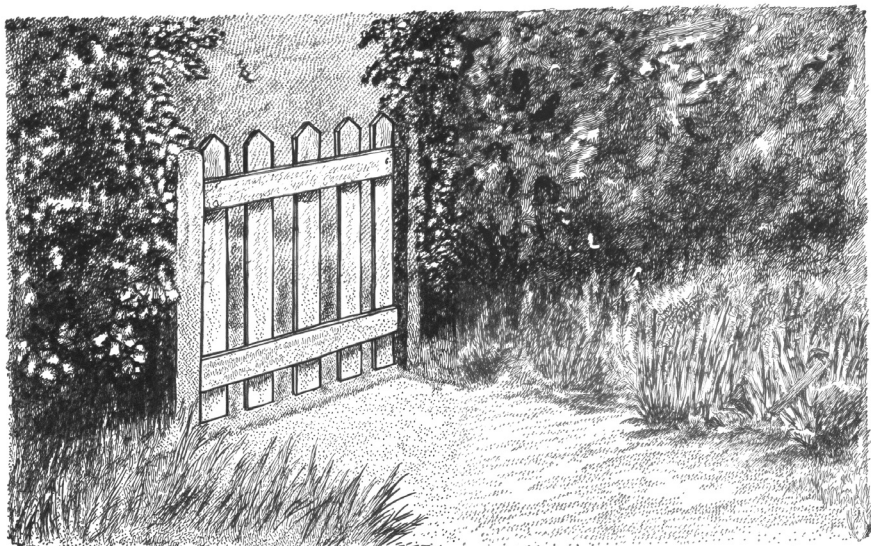
Усьому селищу було відомо, що навіть герцог Радлінг — той, який жив у величезному маєтку за милю від селища і володів псарнею, котра аж кишіла добірними собаками, — навіть він був не в змозі примусити Сема Караклоу продати йому Лессі.

Герцог уже три роки намагався умовити Сема, — та чоловік залишався невблаганним.

— Ваша світлосте, дарма ви знову накрутили ціну, — казав йому Сем. — Не в грошах річ... Ви розумієте, вона... Вона не продається... Ні за які гроші...

Про це знало все селище. І саме ця обставина робила Лессі такою важливою постаттю. Вона була ходячим уособленням тієї особливої самоповаги, яку не проміняєш ні на які гроші.

Але собаки — це власність людей, а доля далеко не завжди прихильна до роду людського, — а надто, як ти чоловік, та ще й гордий. Бувало, схопить лиха година такого за горло — та й душить, домагаючись тільки одного: щоб він покірно схилив голову та й визнав, що гордість свою на стіл перед сім'єю не поставиш і на хліб її не намажеш.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

«НЕ ХОЧУ ІНШОГО СОБАКИ!..»

Сьогодні Лессі не прийшла по нього! Все інше Джо Караклоу не цікавило.

Того дня він вилетів надвір у гурті школярів, який веселим вихором промчав шкільним двором під дією радісного збудження, котре охоплює школярів у будь-якій школі світу після закінчення уроків. Не замислюючись, радше скоряючись звичці, відточений за сотні днів науки, Джо вирушив до хвіртки, де на нього завжди чекала його Лессі. Але собаки там не було!

Джо Караклоу, жвавий хлопчина з приємним обличчям, уляк, наче громом уражений. Карі очі застигли, на широке чоло набігли від здивування зморшки. Якийсь час він стояв і ніяк не міг повірити у те, що бачив.

Аж ось його погляд ковзнув далі вулицею. Може, Лессі просто запізнюється? Та ні, він розумів, що це не

так. Тварини — це тобі не люди. Людина раз у раз позиратиме на годинник чи хронометр і все одно постійно буде «трішки не вкладатися». Тваринам же для того, щоб орієнтуватись у часі, не треба жодних технічних пристосувань. Вони мають закладене природою відчуття часу, яке ніколи їм не зраджує. І завжди непомильно відчують пору, коли треба братися до справ усталених та звичних.

Джо Караклоу це розумів. Він часто розмовляв про це з батьком: доправлявся, звідки Лессі відомо, коли пора вирушати до школи. Тож запізнитися до хвіртки вона не могла.

У небі світило сонце, літо вступало у свої права, а хлопчина стояв біля школи і думав. Аж раптом у його голові майнув жахливий здогад!

Ану як Лессі переїхала машина!

Хлопця пройняв циганський піт, але він швидко відігнав цю думку. Лессі пройшла гарний вишкіл і не стала би бігати посеред проїжджого шляху. Мандруючи селищними вулицями, вона завжди пересувалася тротуарами — впевнено, вишукано. Крім того, який може бути в невеличкому Грінол-Бриджі транспортний рух! А велике шосе пролягало за милю від селища, аж ген у долині над річкою. Від неї до селища відходила менша доріжка, котра, як проїхати далі, перетворювалася на пару колій, що тяглися через вересове пустище.

Тоді її, напевне, вкрали!

Та в це він теж не міг повірити. Жодна незнайома людина не могла доторкнутися до Лессі, якщо поблизу не було когось із родини Караклоу, хто міг би віддати команду слухатися чужого. Та й хто б зазіхнув на собаку, яка була відома й у Грінол-Бриджі, й на його околицях.

Але куди ж вона поділася?

Шукаючи відповідь на це запитання, Джо Караклоу пішов тим шляхом, яким пішли би сотні тисяч інших хлопчаків у всьому світі, якби стикнулися зі схожою проблемою. Він кинувся бігти додому, аби все розповісти мамі.

Не чуючи під собою ніг і ні на мить не спиняючись, Джо Караклоу гнав центральною селищною вулицею. Ось проминув одну крамницю, другу, пробіг стежиною, що підіймалася вгору, кулею влетів у хвіртку, за мить здолав садову стежку і, влетівши в будинок, іще з порога закричав:

— Мамо, мамо, з Лессі щось сталося!.. Вона сьогодні не прийшла до школи!..

Ще не закінчивши цієї фрази, Джо Караклоу вже знав, що вдома сталося щось надзвичайне. Ніхто в будинку не сполошився, не підскочив до нього і не допитувався щодо подробиць. І побоювань, що з їхньою чотириновою улюбленицею щось таки сталося, також ніхто не висловлював.

Джо це побачив. Він притулився до дверей спиною і став чекати. Мати стояла біля столу і, не підводячи очей від скатертини, накривала до чаю. Все робила мовчки. Потім, так само безмовно, вона поглянула на чоловіка.

Батько Джо сидів на невисокому ослінчикові перед каміном, повернувши обличчя до сина. Не кажучи ні слова, він знову неквапно відвернувся до каміна і почав пильно вдивлятись у вогонь.

— Що сталося, мамо? — раптом вигукнув Джо. — В чому річ?

Місіс Караклоу повільно поставила миску на стіл і лише тоді заговорила.

— Зрештою, повинен хтось йому сказати, — мовила вона, дивлячись убік немов зверталася до порожнечі.

Сем Караклоу сидів нерухомо. Він тільки повернув до сина голову.

— Слід було б одразу це тобі сказати, Джо, — мовив батько. — Лессі більше не чекатиме тебе під школою. І нема чого журитись — однаково сльозами горю не зарадиш.

— Чому не чекатиме? З нею щось сталося?

Місіс Карраклоу підійшла до каміна і повісила чайник над полум'ям. Відповіла, не обертаючись до сина.

— Не чекатиме, бо ми її продали. Ось чому.

— Продали?! — аж задихнувся Джо. — Продали!.. Навіщо ж ви її продали... нашу Лессі... Нащо її продавати?..

Мати, уже починаючи сердитись, обернулася до сина.

— Вона вже продана, її тут нема — і край! І годі діяти нас розпитами. Однаково ти нічого ними не зміниш. Лессі уже не наша, ось так — і більше про це ані слова!

— Але ж, мамо...

Від спантеличення високий голос хлопця перейшов на виск. Але мати не збиралася його слухати.

— Все, годі балачок! Ходімо пити чай! Сідай до столу, не барися!

Джо Караклоу слухняно увівся за стіл. Жінка гукнула чоловіка, який досі дививсь у вогонь.

— Сідай уже, Семе, поїси. Ласощі до чаю не бозна-які, — та вже чим багаті...

Раптом місіс Караклоу прикусила язика: чоловік із сердитою рвучкістю підвівся з ослінчика, не кажучи

ні слова, пройшов до дверей, схопив свій кашкет із гачка на стіні та вискочив надвір. Grimнули, зачиняючись, двері. А вже за мить удома було тихо. Через деякий час знову почувся жіночий, зі сварливими нотками, голос:

— От бачиш, що ти наробив! Батько тепер через тебе дуже лихий. Тепер ти задоволений?..

Вона втомлено опустила на стілець і втупилася поглядом у стільницю. У домі на тривалий час запанувала тиша. Джо розумів, що мати згущує барви, звинувачуючи у тому, що коїться в їхньому домі, тільки його. Та розумів він і те, що в такий дивний спосіб вона намагається приховати свій біль. А зовні все це мало вигляд простої родинної сварки. Так уже було заведено в тих краях. Життя добряче гартувало цих людей, тому телячі ніжності тут були не в пошані. Коли ж якась подія і зачіпала струни тонших почуттів, то аж ніяк не означало, що всі повинні бачити, що саме в тебе на душі. Жінки, аби не показати, як їм зле, ставали сварливими або надміру говіркими. Та це була лише захисна личина. Минав час — і потреба у ній відпадала.

— Ну, Джо, давай уже, їж!..

До голосу його матері повернулися ніжність і доброту.

Та хлопець тільки витріщався на свою тарілку і навіть не рухався.

— Чуєш, Джо! Бери хліб з маслом. Дивися, духмяний свіжий хліб, тільки сьогодні спечений. Ти що, не хочеш?

Джо похнюпив голову ще нижче.

— Не хочу нічого, — прошептав.

— Ох, уже мені ті собаки! — врешті не витримала мати. В її голосі знову забриніли дратівливі нотки. — Одна нещасна собацора, — а скільки через неї колот-

нечі!.. Ну що ж, якщо тобі цікаво, я скажу: дуже добре, що Лессі купили! Авжеж, я цьому тільки рада. Ти хоч знаєш, скільки з нею було клопоту! Та стільки, як із малим дитям. Ну, а тепер нема собаки — нема й клопоту, і я цим дуже задоволена. Так, так, саме задоволена!

Місіс Караклоу гучно шморгнула носом, хитнувшись пухким тілом. Потім дістала з кишені на фартухові носову хустинку і висякалася. Зиркнула на сина, — проте той і далі сидів нерухомо. Тоді вона скрушно похитала головою і знову взялася говорити. Голос її подобрішав.

— Джо, підійди-но до мене, — попросила.

Джо підвівся з-за столу і підійшов до матері. Жінка пригорнула хлопчину пухкою рукою до себе і, не відриваючи очей від полум'я, сказала:

— Послухай, Джо, ти вже великий хлопець, тож мав би дещо розуміти... Як би тобі пояснити... Ти бачиш, який тепер час. Усе так непросто. А треба ж і на стіл щось поставити, і за оренду заплатити... За нашу Лессі давали непогані гроші... Зрештою, як на те вже пішло, то утримувати її — для нас дороге задоволення. Розумієш, не ті часи, щоб розкидатися грошима, і ти не маєш права... Так, не маєш права ображати батька! Йому й без тебе вистачає клопоту, — а ти взяв та й допік йому. От і де він тепер?!..

Джо Караклоу стояв біля матері і все чудово розумів. Коли ти мешкаєш у Грінол-Бриджі й маєш дванадцять років, тобі вже не треба пояснювати, «який тепер час».

Скільки Джо себе пам'ятав, батьки його працювали на шахті «Прекрасна Клара», розміщеній за селищем. Узявши скриньки з обідом і шахтарські ліхтарі, вони йшли на роботу, а після зміни поверталися додому. А потім з роботою стало сутужно. На шахті почалися

простої, і заробітки поменшали. Інколи життя верталось у звичну колію, і тоді шахтарі знову переходили на повний робочий день.

А тоді наставали щасливі часи. Звісно, люд не купався у розкошах, — мешканці шахтарських селищ завжди жили просто і невибагливо. Але принаймні у родинах панували мир та злагода, і хоч обідні столи у шахтарських оселях не ломилися від вишуканих ласощів, голодним ніхто не ходив.

А всього лишень кілька місяців тому шахту закрили назавжди. Завмерло величезне колесо, що крутилося на вершечку шахтового копра¹. Обміліли потоки людей, які вирували на шахтному дворі під час перезміни. Тепер люди ходили, немов на роботу, на біржу. Вони цілими днями стовбичили під її стінами, чекаючи, що, може, з'явиться бодай якась робота. Але робота не з'являлася. Скидалося на те, що їхнє селище потрапило до «депресивних зон» — так називали місця, де промислове виробництво цілковито занепадало. Люди цілими селищами сиділи без роботи. Про те, щоби знайти хоч якийсь заробіток, лишалося тільки мріяти. Щотижня людям виплачували допомогу з безробіття — грошові подачки уряду, яких вистачало тільки на те, аби не померти з голоду.

Джо це знав. Він чув, про що розмовляють у селищі люди. Бачив робітників коло біржі зайнятості. Крім того, він не міг не бачити, що батько вже не ходить на роботу. Знав він і те, що тато з мамою при синові ніколи не заводили розмов про свої дорослі клопоти — в такий нехитрий спосіб вони намагалися вберегти Джо, його

¹ Шахтовий копер — споруда над стовбуром шахти, де встановлюють підйомні механізми.

ще немічні хлопчачі плечі від тягара проблем дорослих, для яких життя стає суцільним виживанням.

Розумом хлопчина усвідомлював усе це, але його серце і далі рвалося до Лессі. Однак виказувати свої почуття Джо не став. Він стояв і затято мовчав, а потім просто запитав:

— Мамо, а може, якось можна буде відкупити її назад?

— Ні, Джо, Лессі — собака не з дешевих, і утримувати її — задороге задоволення. Але нічого: колись ми заведемо іншого собаку. Просто трохи потерпи. От життя налагодиться, і тоді буде можна завести нове цуценя. Хіба ти цього не хочеш?

Джо Карраклоу схилив голову і ледь хитнув нею. Його голос був просто шепотінням.

— Не хочу іншого собаки!.. Нізащо!.. Мені потрібна тільки вона... Лессі!

ЗМІСТ

Розділ перший. Ні за які гроші	3
Розділ другий. «Не хочу іншого собаки!..»	8
Розділ третій. Сварливий дідуган	16
Розділ четвертий. Лессі повертається додому	24
Розділ п'ятий. «І більше не приходь додому!..»	35
Розділ шостий. Хованка на вересовищі	46
Розділ сьомий. «Єдине, що лишилося, — це честь...» ..	60
Розділ восьмий. У полоні в Гірській Шотландії	72
Розділ дев'ятий. І знову на волі!	81
Розділ десятий. Початок довгої дороги	89
Розділ одинадцятий. Боротьба за існування	99
Розділ дванадцятий. Що побачив художник	106
Розділ тринадцятий. Коли собаці зле	114
Розділ чотирнадцятий. Щоб не лізла до овець!	123
Розділ п'ятнадцятий. Полон у рівнинній Шотландії	137
Розділ шістнадцятий. «Доннеле! Не можна вірити собакам!»	149
Розділ сімнадцятий. Лессі перетинає кордон	163
Розділ вісімнадцятий. Свобода — найшляхетніший дарунок!	180
Розділ дев'ятнадцятий. Попутниця Роулі	189
Розділ двадцятий. Доблесне серце і розлука	206
Розділ двадцять перший. Кінець мандрівки	219
Розділ двадцять другий. Усе, як за старих часів	242